

Asia Kopiointi, kirjasto

Hakija A

Annettu 9.5.1990

Tiivistelmä *Tekijänoikeusneuvoston lausunto kirjastojen kopiointia koskevien tekijänoikeutta rajoittavien säännösten soveltamisesta. Kysymys erityisesti kopioidun aineiston lainaamisoikeudesta.*

SELOSTUS ASIASTA

A r.y. on 23.11.1989 päivätyllä kirjeellään pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa tieteellisten kirjastojen kopiopalvelutoiminnasta.

Lausuntopyynnössään A r.y. viittaa muun muassa Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen/teknillisen informaatiopalvelulaitoksen käytäntöön toimittaa vastiketta vastaan lehtiartikkelien jäljennöksiä mitä moninaisimpiin tarkoituksiin. Lausuntopyyntöön oheistetusta Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen (VTT:n) tiedotuksesta käy ilmi, että VTT:n informaatiopalvelu toimittaa kopioita ja telekopioita aikakauslehtiartikkeleista sekä omista kokoelmistaan että kokoelmista muualta kotimaasta ja ulkomailta. Lisäksi toimitetaan mikrojäljenteiden suurennoksia paperille ja filmikorteiksi. Mainituista suoritteista veloitetaan maksuja.

Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen vastine

Ennen asian ratkaisemista tekijänoikeusneuvosto on varannut VTT:lle tilaisuuden vastauksen antamiseen asiassa.

Vastineessaan VTT toteaa, että VTT:n informaatiopalvelulaitos on valtakunnallinen informaatiokeskus ja julkinen tieteellinen kirjasto, jonka toiminnassa noudatetaan yleistä kirjastokäytäntöä sekä valtion maksuprustelakia. Yleiseen kirjastokäytäntöön kuuluu aikakauslehtiartikkeleiden toimittaminen asiakkaille maksullisina jäljenteinä.

Valtion teknillisestä tutkimuskeskuksesta annetun asetuksen (218/89) mukaan valtion teknillisen tutkimuskeskuksen tulee harjoittaa informaatiopalvelu-, julkaisu- ja neuvontatoimintaa teknologian siirtämiseksi. VTT:n työjärjestyksen mukaan informaatiopalvelulaitoksen tehtävänä on muun muassa tarjota teknillistä ja teknis-taloudellista informaatiopalve-

lua elinkeinoelämälle, viranomaisille ja yksityisille toimeksiantajille sekä huolehtia tutkimuskeskuksen kirjasto- ja tietomateriaalinvälitystoiminnasta.

Informaatiopalvelulaitos hankkii, luettelee ja luokittaa VTT:een hankitun kirjallisuuden ja lainaa sitä samoin kuin välittää siitä tarvittaessa jäljenteitä asiakkaille.

Tietomateriaalin välitys on informaatiopalvelulaitoksen tärkeä toimintamuoto ja jäljenteiden toimittaminen kokoelmista kuuluu kirjastojen niin sanottuun kaukopalvelutoimintaan. Kaukopalvelu on kirjastojen välistä kansainvälistä ja kansallista lainaus- ja jäljennepalvelutoimintaa, jolla pyritään turvaamaan eri kokoelmien oleminen kaikkien käytettävissä.

VTT noudattaa kansainvälisessä kaukopalvelutoiminnassa IFLA:n (International Federation of Library Associations and Institutions) vuonna 1979 antamia suosituksia sekä kotimaisessa kaukopalvelutoiminnassa vuonna 1971 annettuja kansallisia yleisohjeita, jotka on uudistettu vuonna 1985. Sekä opetusministeriön alainen Tieteellisen informoinnin neuvosto (TINFO) että kouluhallitus ovat antaneet suosituksensa niiden noudattamisesta. TINFO:n suositusten ja kaukopalveluohjeiden (Kotimaisen kaukopalvelun käsikirja, 1986) mukaan:

Tieteelliset kirjastot kaukolainaavat aineistoa ensisijaisesti tutkimusta, opetusta, hallintoa ja päätöksentekoa sekä eräin rajoituksin opiskelua varten.

Lainan asemesta toimitetaan jäljenteitä, jos julkaisu ei ole saatavissa lainaksi tai siitä tarvitaan vain osia, esimerkiksi lyhyehkö artikkeli. Yleinen käytäntö on, että kymmentä vuotta nuoremista aikakauslehdistä toimitetaan vain kopioita, varsinkin, jos artikkeli on alle 10 sivun mittainen. Jäljenteet ovat yleensä maksullisia.

VTT:n informaatiopalvelulaitoksen jäljenteiden välitystoiminta perustuu yleiseen käytäntöön, TINFO:n suosituksiin sekä tekijänoikeuslain (404/61) 11 §:ään ja tekijänoikeusasetuksen 1–6 §:ään, joita sovelletaan valtion ylläpitämiin tieteellisiin kirjastoihin. Lisäksi VTT on vastineessaan viitannut asiakkaidensa Kopiosto r.y:n kanssa solmimiin sopimukseen, jotka kattavat valtion-, kunnallis- ja kirkollishallinnon, elinkeinoelämän sekä koulukopioinnin ja määrittävät miten ja missä laajuudessa yksittäistä teosta voi kopioida. TINFO:n tilaston mukaan tieteelliset kirjastot toimittivat kokoelmistaan 3.242.200 jäljennettä vuonna 1987.

VTT:n vastineen liitteenä olevassa TINFO:n lausunnossa todetaan, että tekijänoikeusasetuksen 1 §:ssä on valtion ylläpitämille tieteellisille kirjastoille annettu oikeus valmistaa toimintaansa varten valokuvaamalla kappaleita kirjallisesta tai taiteellisesta teoksesta tahi valokuvasta. Edel-

leen lausunnossa tähdennetään mainitun asetuksen 3 §:n säännöstä, jossa säädetään kirjastojen oikeudesta valmistaa valokuvaamalla jäljennöksiä kokoomateoksissa, sanomalehdissä tai aikakauskirjoissa olevista yksityisistä kirjoituksista annettavaksi lainaajille niiden nidosten tai vihkojen asemesta, joihin ne sisältyvät ja todetaan mainitunlaisen jäljenteiden antamisen olevan kansainvälisesti hyväksytty ja käytössä oleva tapa, jonka käyttö on lisääntynyt myös kansainvälisen kaukopalvelun piirissä.

Lisäksi VTT on antanut selvityksen, jonka mukaan se toimitti välittämistään dokumenteista vuonna 1989 (vuonna 1988) jäljenteinä kotimaisista tieteellisistä kirjastoista 5336 (5961) kappaletta, joista VTT:n tutkijoille 2513 (3533) kappaletta. Näistä toimitettiin VTT:n omista kokoelmista 2002 (1783) kappaletta. Jäljenteinä ulkomaisista tieteellisistä kirjastoista toimitettiin 3324 (3696) kappaletta, joista VTT:n tutkijoille 1872 (2239) kappaletta. VTT:n jäljenteiden välittämisestä VTT:n ulkopuolelle aiheutuneet kustannukset vuonna 1989 olivat 99392 markkaa ja tulot 95291 markkaa eli tappio 4101 markkaa (4 %).

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on tutkinut lausuntopyynnön ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Lausunto on valmisteltu tekijänoikeusneuvoston asettamassa jaostossa, jonka puheenjohtajana on toiminut professori Niklas Bruun, jäseninä toiminnanjohtaja Päivi Liedes ja toimitusjohtaja Pentti Nurmio sekä sihteerinä varatuomari Kristiina Harenko.

Tekijänoikeuslain (404/61) 2 §:n mukaan tekijänoikeus tuottaa yksinomaisten oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin. Teoksesta valmistetaan kappaleita monistamalla ja jäljentämällä. Teoksen saattaminen yleisön saataviin käsittää teoksen julkisen esittämisen, levittämisen yleisön keskuuteen ja näytämisen. Säännöksellä suojataan tekijän taloudellisia etuja. Oikeutta kappaleiden valmistamiseen ja oikeutta saattaa teos yleisön saataviin on kuitenkin sivistyksellisistä ja sosiaalisista syistä eri tavoin rajoitettu. Tekijänoikeuden rajoituksista on säädetty tekijänoikeuslain 2 luvussa.

Tekijänoikeuslain 11 §:ssä (897/80) on säännelty oikeus valmistaa kappaleita yksityistä käyttöä varten. Sen mukaan julkistetusta teoksesta saa jokainen valmistaa muutaman kappaleen yksityistä käyttöönsä varten. Kappaleiden valmistamisen voi antaa myös ulkopuolisen tehtäväksi. Yksityistä käyttöä varten valmistettua kappaletta ei ole lupa käyttää muuhun tarkoitukseen. Tätä tekijänoikeuden rajoitusta on perusteltu sillä, että yksityisellä henkilöllä voi olla hyväksyttävä tarve esteittä valmistaa teok-

sesta kappaleita omaa käyttöönsä varten ja lisäksi on viitattu yksityisen kopioinnin valvontavaikeuksiin. Valmistamiseen yksityistä käyttöä varten ei tarvita tekijän suostumusta eikä siitä tarvitse maksaa tekijälle korvausta.

Uudistettaessa tekijänoikeuslain (404/61) yksityistä käyttöä koskevia säännöksiä tekijänoikeuskomitea totesi, että aikaisemman lainsäädännön aikana pyrittiin suojattujen teosten jäljentämistä opetustoiminnassa ja muillakin aloilla perustelemaan tulkitsemalla 11 §:ää laajentavasti. Tekijänoikeuskomitea tähdensi, että tekijänoikeuslain 11 §:n kohdalla on kysymys oikeuksia rajoittavasta säännöksestä, jollaista on tulkittava ahtaasti ja yksityisen käytön rajat ylittävän jäljentämisen tulisi edelleen kuulua lähtökohtaisesti tekijän yksinoikeuksiin (tekijänoikeuskomitean mietintö 1980:12). Komitean mukaan oikeus kappaleiden valmistamiseen tai valmistuttamiseen on vain fyysisillä henkilöillä ja yksityisellä käytöllä tarkoitetaan puhtaasti henkilökohtaisia tarpeita palvelevaa käyttöä; kukaan ei voi tämän säännöksen turvin kopioida teoksia liike- tai ammattitoimintaansa varten.

VTT:n informaatiopalvelulaitoksen tehtävänä on tarjota teknillistä ja teknis-taloudellista informaatiopalvelua elinkeinoelämälle, viranomaisille ja yksityisille toimeksiantajille. VTT:n kopiointipalvelun toiminnasta saadun selvityksen perusteella tekijänoikeusneuvosto katsoo, että VTT:n toiminta on olennaisesti muuta kuin kopiointia yksityistä käyttöä varten.

Tekijänoikeuslain 12 §:ssä säädetään, että asetuksella voidaan arkistoille ja kirjastoille antaa oikeus toimintaansa varten valokuvaamalla valmistaa kappaleita teoksesta asetuksessa määrätyn ehdoin. Tällaiseen jäljentämiseen ei tarvita tekijän suostumusta eikä siitä makseta tekijälle korvausta. Kirjastojen kopiointioikeuksia koskevia säännöksiä on tekijänoikeutta rajoittavina tulkittava ahtaasti. Tekijänoikeuslain 12 §:n nojalla on kirjastojen kopioinnista annettu säännökset tekijänoikeusasetuksen (441/61) 1–7 §:ssä.

Tekijänoikeusasetuksen 1 §:ssä on annettu julkisille arkistoille, eduskunnan kirjastolle, yliopistojen ja korkeakoulujen kirjastoille sekä muille tieteellisille ja ammatillisille kirjastoille, joita valtio ylläpitää, samoin kuin maakuntakirjastoille ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjastolle oikeus tekijän tai valokuvaajan suostumuksetta toimintaansa varten valokuvaamalla valmistaa kappaleita kirjallisesta tai taiteellisesta teoksesta tahi valokuvasta sen mukaan kuin tekijänoikeusasetuksen 2–6 §:ssä säädetään. VTT:n informaatiopalvelulaitos on valtion ylläpitämä tieteellinen kirjasto, johon sovelletaan asetuksen säännöksiä.

Asetuksen 2 §:n 1 momentissa on säännös kirjastojen oikeudesta teoksen tai valokuvan kappaleen valmistamiseen mikrofilmaamalla tai muulla sen kaltaisella menetelmällä turvanäkökohtien edellyttämässä laajuudessa. Saman pykälän 2 momentissa säädetään kirjaston oikeudesta lainausta

varten valokopioimalla valmistaa kappaleita vahingoittumiselle alttiista tai vaikeasti korvattavasta aineistosta. Vaillinaisen teoskappaleen puuttuvien osien täydentämisestä valokopioimalla säädetään taas asetuksen 4 §:ssä. Lausuntopyyntöissä ei ole kuitenkaan kysymys näistä tapauksista.

Tekijänoikeusasetuksen 3 §:n mukaan valokuvaamalla on lupa valmistaa jäljennöksiä kokoomateoksissa, sanomalehdissä tai aikakauskirjoissa olevista yksityisistä kirjoituksista sekä muiden julkaistujen teosten lyhyistä osista annettaviksi, milloin katsotaan tarkoituksenmukaiseksi, lainaajille tutkimus- tai opiskelutarkoitukseen niiden nidosten tai vihkojen asemesta, joihin ne sisältyvät. Kullekin lainaajalle saadaan antaa vain yksi jäljennös kustakin kirjoituksesta tai osasta.

Säännöksen mukaiselle kopioinnille on asetettu sekä laadullisia että määrällisiä rajoituksia. Säännöstä tekijänoikeutta rajoittavana tulee tulkita ahtaasti. Kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamisesta tehdyn Bernin yleissopimuksen (SopS 79/86), jäljempänä Bernin sopimus, mukaan tekijänoikeuden rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa teoksen tavanomukaisen käytön kanssa eivätkä kohtuuttomasti loukata tekijän oikeutettuja etuja. Suomi on liittynyt Bernin sopimukseen, jonka säännökset on otettava huomioon lakia tulkittaessa. Kopiointitoimintaa ei saa harjoittaa niin laajamittaisesti, että kopioiden saatavilla olo korvaisi teoksen julkaistun kappaleen hankkimisen ja kilpailisi merkittävässä määrin julkaisijoiden kanssa. Kirjaston harjoittaman kopiointitoiminnan tulee liittyä kirjaston lainaustoiminnan harjoittamiseen ja kussakin yksittäistapauksessa on erikseen harkittava, voiko lainaajalle lainan sijasta antaa jäljennöksen.

Kopiointi on sallittua vain tutkimus- tai opiskelutarkoitukseen. Lain esitöissä sen enempää kuin oikeuskirjallisuudessakaan ei ole selvitelty mitä tarkoitetaan tutkimus- ja opiskelutarkoituksella.

Jäljennöksiä saadaan antaa vain kokoomateosten, sanomalehtien tai aikakauskirjojen yksityisistä kirjoituksista sekä muiden julkaistujen teosten lyhyistä osista ja kullekin lainaajalle saadaan antaa vain yksi jäljennös kustakin kirjoituksesta tai osasta. Lähtökohtana on, että kirjaston toiminnan kannalta voi olla tarkoituksenmukaisempaa antaa jäljennös lyhyestä osasta teosta kuin lainata koko teos.

Tieteellisten kirjastojen vuoden 1988 yhteistilaston mukaan Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen antamista kaukolainoista tilaus on toimitettu lainana 1664 tapauksessa ja jäljenteenä 13235 tapauksessa, lisäksi tilaus on välitetty edelleen 745 tapauksessa. Vastaavasti pyydytyistä kaukolainoista tilaus on saatu lainana 676 tapauksessa ja jäljenteenä 11452 tapauksessa, lisäksi on ulkomailta saatu lainoja ja jäljenteitä yhteensä 7591 kertaa.

VTT markkinoi kopiointipalvelua osana informaatiopalveluaan. VTT:llä on esite, jossa on kiinteästi hinnoiteltu muun muassa kopiot VTT:n omis-

ta kokoelmista ja kopioiden hankkiminen muualta kotimaasta tai ulkomailta. Esitteessä ei ole mitään mainintaa sellaisista määrällisistä ja laadullisista rajoituksista kuin tekijänoikeusasetuksen 3 §:ssä on säädetty.

Tilastoista ja VTT:n selvityksistä ilmenee, että välitetyistä dokumenteista suurin osa toimitetaan jäljenteinä ja jäljennepalvelun liikevaihto on melko huomattava. Jäljennepalvelu on siten huomattavassa määrin syrjäyttänyt normaalin lainaustoiminnan ja ylittää siten tekijänoikeusasetuksen 3 §:ssä kirjastojen kopioinnille säädettyt rajat riippumatta siitä onko toiminta tappiollista vai ei huomioon ottaen, että säännöstä on tulkittava ahtaasti.

Kirjastojen toiminnassa voi esiintyä valokopiointitarvetta, joka ylittää tekijänoikeuslain 12 §:n perusteella annettujen tekijänoikeusasetuksen 1–7 §:n säännökset suojattujen teosten kopioinnista. Esimerkkeinä mainitaan tekijänoikeuskomitean komiteamietinnössä 1980:12 useampien kuin yhden kopion toimittaminen asiakkaille alkuperäisten niteiden lainaamisen sijasta sekä jäljennösten antaminen muuhun kuin tutkimus- tai opiskelutarkoitukseen. Näissä tapauksissa kopioiminen edellyttäisi lähtökohteisesti tekijän suostumusta, mitä varten on luotu sopimuslisenssijärjestelmä.

Sopimuslisenssijärjestelmästä säädetään tekijänoikeuslain 11 a §:ssä. Säännöksen mukaan on tietyn alan suomalaisia tekijöitä edustavalta järjestöltä mahdollisuus saada lupa valokopioimalla tai vastaavin menetelmin valmistaa julkaistuista teoksista kappaleita. Valokuvien osalta on vastaava säännös oikeudesta valokuvaan annetun lain (405/61), jäljempänä valokuvalaki, 5 a §:ssä (898/80). Tällaisen sopimuksen vaikutukset ulottuvat myös sopimuksen ulkopuolisiin siten, että järjestön lupa antaa oikeuden valmistaa kappaleita sellaisestakin saman alan julkaistusta teoksesta, jota järjestö ei edusta. Kappaleita valmistettaessa on tällöin noudatettava luvassa määrättyjä ehtoja. Järjestönä, joka tekee eri käyttäjätahojen kanssa kopiointisopimuksia, toimii Kopiosto r.y.

Tekijänoikeuslain 11 a §:n ja valokuvalain 5 a §:n mukaisesta kopioinnista on maksettava lupaehdoissa määrättyjä korvauksia. Kopiosto r.y. määrää kappaleiden valmistamisesta suoritettavien korvausten jakamisesta Kopiosto r.y:n edustamille tekijöille tai käyttämisestä kyseisten tekijöiden yhteisiä tarkoituksia varten. Määräyksiä on sovellettava myös niihin tekijöihin, joita Kopiosto r.y. ei edusta. Mikäli Kopiosto r.y:n antamat määräykset eivät tuota Kopiosto r.y:n edustamille tekijöille oikeutta henkilökohtaiseen korvaukseen, on tekijällä, jota Kopiosto r.y. ei edusta, oikeus vaatia sellaista.

Periaatteena on, että kopiointisopimuksen käyttäjäosapuolena on se juridinen tai luonnollinen henkilö, joka vastaa kopiointitoiminnasta (HE 70/1980 vp). VTT:n informaatiopalvelulaitos vastaa kopiointitoiminnastaan eikä se voi perustaa kopiointikäytäntöään asiakkaidensa

Kopioisto r.y:n kanssa mahdollisesti solmimiin sopimukseen. Siltä osin kuin kopiointi ylittää asetuksen salliman määrän kopiointitoiminta edellyttää tekijänoikeuslain 11 a §:n ja valokuvain 5 a §:n mukaista Kopioisto r.y:n kirjastokopiointia koskevaa lupaa.

Yhteenveto

Tekijänoikeus tuottaa tietyin rajoituksin yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita tai saattamalla se yleisön saataviin. Rajoituksista säädetään tekijänoikeuslain 2 luvussa. Tekijänoikeutta on rajoitettu tärkeiden sosiaalisten ja yhteiskunnallisten syiden vuoksi. Rajoittavia säännöksiä on tulkittava ahtaasti.

Yksityistä käyttöä varten on tekijänoikeuslain 11 §:n mukaan sallittua valmistaa julkistetusta teoksesta muutama kappale ilman tekijän suostumusta ja maksamatta tekijälle korvauksia. VTT:n kopiointipalvelun toiminnasta saadun selvityksen perusteella tekijänoikeusneuvosto katsoo, että VTT:n kopiointi ei ole kopiointia yksityistä käyttöä varten.

Tekijänoikeuslain 12 §:n mukaan voidaan kirjastoille antaa oikeustoimintaansa varten valokuvaamalla valmistaa kappaleita asetuksessa säädetyn ehdoin. Tekijänoikeusasetuksen 1–7 §:ssä on kirjastojen kopiointioikeuksia koskevat säännökset. Säännösten mukaan valtion ylläpitämällä tieteellisillä kirjastoilla on oikeus toimintaansa varten valmistaa kappaleita teoksesta turvanäkökohtien edellyttämässä laajuudessa sekä tietyin edellytyksin täydentää vaillinaisia teoskappaleita tai useana osana julkaistun teoksen puuttuvia osia. Asetuksen 3 §:n mukaan voidaan, milloin katsotaan tarkoituksenmukaiseksi, lainaajille antaa lainan sijasta tutkimus- tai opiskelutarkoitukseen jäljennös kokoomateoksissa, sanomalehdissä tai aikakauskirjoissa olevista yksityisistä kirjoituksista sekä muiden julkaistujen teosten lyhyistä osista. Kullekin lainaajalle saadaan antaa vain yksi jäljennös kustakin kirjoituksesta tai osasta. Säännöksiä sovelletaan VTT:n informaatiopalvelulaitokseen, joka on valtion ylläpitämä tieteellinen kirjasto.

Tilastojen ja VTT:n selvitysten mukaan VTT:n kopiointi ylittää tekijänoikeusasetuksessa säädettyt rajoitukset. Siltä osin kopioiminen edellyttää lähtökohtaisesti tekijöiden suostumusta. Tekijänoikeuslain 11 §:ssä ja valokuvain 5 a §:ssä on toteutettu sopimuslisenssijärjestelmä, jonka mukaan lukuisia tietyn alan suomalaisia tekijöitä edustava järjestö voi antaa luvan kopioimiseen myös sellaisestakin saman alan julkaistusta teoksesta tai valokuvasta, jota järjestö ei edusta. Mainittuna järjestönä toimii Kopioisto r.y. Kopioinnissa tulee noudattaa luvassa määrättyjä ehtoja. Kopiointi edellyttää Kopioisto r.y:n kirjastokopiointia koskevaa lupaa, eikä VTT:n kopiointikäytäntöä voida perustaa sen asiakkaiden ja Kopioisto r.y:n välillä mahdollisesti oleviin sopimuksiin.